

ISSN 1300-1458

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ ATATÜRK İLKELERİ VE İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

CUMHURİYET
TARİHİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

CTAD

Sayı 4 • Güz 2006

Yazışma Adresi: Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü
Beytepe- ANKARA 06532
Tel: 0312 297 68 70 Faks: 0312 299 20 76
Web: www.ait.hacettepe.edu.tr
E-posta: ait@hacettepe.edu.tr

Basıldığı Yer: Sirem Bas. Yayın. Mat. Ltd. Şti. 229 07 27 - Ankara

CUMHURİYET TARİHİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ (ISSN 1300-1458)
Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nce yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir.

Dergiyeye gönderilen yazı ve fotoğraflar iade edilmez.
Bu dergide yayınlanan yazılardaki fikirler yazarlara aittir.

ISSN: 1300-1458

Kurtuluş Savaşı'nda ve Atatürk'lü Yıllarda Almanya'da Türk ve Türkiye İmajı

O.Can ÜNVER

Dr., Berlin Büyükelçiliği Çalıřma Müřaviri

ÖZET

Türk Alman ilişkileri Cumhuriyet öncesi yıllara dayanan ve genel olarak dostane olarak tanımlanan bir seyir göstermektedir. Türk-Alman ilişkileri Birinci Dünya Savaşında yapılan ittifakla zirve noktasına ulaşmış ve Almanya'daki Türk imajı daha önceki dönemlere nazaran büyük değişiklik göstermiştir. Savaş sonrasında Türkiye'nin Kurtuluş Savaşını gerçekleştirmesi, Almanya'da Türkiye sempatisinin yeniden canlanmasına yol açmış, Alman basınında Türkiye hakkında olumlu yorumlar yer almıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki Türk ve Türkiye imajı ise ortak bir tarihi yan yana yaşamış iki ulusun birlikteliğinin izlerini taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Almanya, Kurtuluş Savaş, Atatürk, İmaj,

SUMMARY

The Image Of Turk And Turkey in Germany During Turkish National Struggle War And Atatürk Era

Turkish German relationships are dated before the foundation of the republic and have been friendly in general aspect. This relationship was on the highest rank by alliance between Ottoman Empire and Germany in the First World War. Thus, Turk image in Germany changed rapidly in a positive way. Turkish National Struggle War just after the First World War also caused a revival of sympathy for Turks in Germany and some support ideas which concern Turks were discussed on German press. When it comes to Turk image of Germans during republic period, it has footprints of nations who experienced similar events and shares a close history.

Key words: Turkey, Germany, National Struggle, Atatürk, İmage

1. Türkiye – Almanya İlişkileri ve Dostluk Paradigması

Türklerle Almanların tarihten bugüne uzanan ilişkilerinin *dostane* olduğu, geleneksel olarak en azından Türkler açısından genel kabul gören bir husus olagelmıştır. Devletlerin arasında *dostluktan* söz etmenin ne denli gerçekçi olduğu konusunda ciddi tereddütler ileri sürmek mümkün olmakla birlikte, Türk-Alman ilişkilerinin kendine özgü bir konuma sahip olduğu da bir diğer gerçek olarak kabul edilmektedir. Esasen insanlar birbirleriyle dost olabilirler, uluslar da zaman içinde oluşan kolektif bilinçlerinde birbirlerine karşı genel hatlarıyla olumlu veya olumsuz duygular besleyebilirler. Devletler ise kendi uluslarının ve ülkelerinin dış dünyaya karşı çıkarlarını savunmak ve korumakla sorumludurlar. Dolayısıyla devletlerin duygusal tavırlarının olması ve politikaların buna göre düzenlenmesi söz konusu değildir. Günümüzdeki bilimsel anlayışta artık geçmişteki *acı-tatlı* anlardan yola çıkarak değerlendirme yapmak mümkün değildir. Siyasal tutum ve davranışların bilimsel çerçevede açıklanmasında gözlemci metodoloji günümüzde artık *romantik* duygusallıkların yerini almış bulunmaktadır. Bununla birlikte, nedenleri tespit edilebilen ve siyasi kültürü oluşturan ve bu yolla da siyaseti etkileyen, ulusların kolektif belleğinde depolanmış duygusallıkları tamamen yok farz etmenin herhalde insanın varoluş ilkelerini bir anlamda inkar etmek anlamına geleceği düşünülmektedir.

Nitekim Şark ve Türkiye ile ilgili araştırmalar yapan Alman akademik şarkiyatçıların ilişkilerin *dostluk boyutuna* yukarıdaki düşüncelere uygun yaklaşımlarla değindikleri görülmektedir. Bu akademik şarkiyatçılardan Stefan Wild, uluslararası ilişkilerdeki dostluğun özellikle 19. yüzyılda "*iktidardakilerin ve kralların dostluğundan başka bir anlama*" gelmediğini belirtmekte, çıkarlara dayanan gelişmelerin devletleri birbirine yakınlaştırdığını ve bunun da o devletlerin milletlerini bu çıkar ilişkilerinin gelişmesine göre olumlu veya olumsuz biçimde etkilediğini vurgulamaktadır. Wild'e göre, tarihin zorlaması, irade dışı gelişen şartlar, milletleri, bu arada Türklerle Almanları, kaçınılmaz biçimde *dost olmaya* zorlamıştır¹. Ne var ki, iletişimin ve ulaşımın günümüzdekinden fersah fersah geride olduğu o dönemde Türkler ile Almanların birbirleri hakkındaki kanaatleri sınırlı kaynaklardan beslenmektedir. O dönemde ne devletler bugünkü yapılarıyla modern devlet, ne de uluslar modern anlamıyla ulustur. Sözü edilen dostluğun devletler/hanedanlar arasındaki çıkar ilişkisine dayandığı ortadadır. Çıkar ilişkilerinin üretimine katkı yaptığı olumlu veya olumsuz duygu, düşünce ve kanaatler de karşı toplum hakkında oluşan imajların tetikleyicisi niteliğindedir.

1 Stefan Wild, "Türkler, Araplar ve Almanlar. Halklar arasındaki dostlukların oluşumu üzerine düşünceler ve bunların değerlendirilmesi" *Alman Şarkiyat Enstitüsü İstanbul Şubesinin 10. Yılı Münasebetiyle Yapılan Konuşma*, 8 Ekim 1991 (Broşür), İstanbul 1997, s. 23-29.

Kendi kimliği ile *ötekinin* görüntüsü birbirlerini tamamlayan öğelerdir. Bu görüntülerdeki çizgiler aslında her zaman tam gerçeği yansıtır nitelikte olmayıp, çoğu zaman flu ve geçmişten bugüne doğrularla yanlışlar ile önyargılar ve değer yargılarının birbirine karıştığı karmaşık bir yapı sergilemektedir. Kendisi hakkında olumlu görüntüye karşı genellikle *karşıt* veya *öteki* olarak tanımlanan grubun olumsuz görüntüsüne ihtiyaç duyan topluluklar, edindikleri imajların sosyal, ekonomik, kültürel, siyasi ve ideolojik faktörlerden etkilendiğinin farkına genellikle varmamaktadırlar. İmajların gerçek görüntüyle yanıltıcı görüntü arasında kesin tercihi yaptırmayan yapısı hakkında Homi Bhabha'nın tespitine katıldığında, bunların egemen otoriteye ve kendi kimliğinin oluşmasına yardımcı olan ve birebir gerçeklik olarak algılanmaması gereken olgular olarak değerlendirilmesi doğru olacaktır². Ancak, imajlar uluslar arasındaki ilişkileri ve tarihin gidişatını etkilemeye devam etmektedir.

Milletlerin birbirlerine karşı duygu ve birbirleri hakkındaki kanaatlerini önemsiz saymanın mümkün olmadığı noktasından hareket eden gözlemcilerden Margret Spohn, Alman halk kültüründe oluşan Türk imajının evrimini anlatırken dinsel inançların özellikle ilişkiler tarihinin ilk zamanlarında Türk imajını en çok belirleyen unsur olduğunu ifade etmekte, bunun yanı sıra tüm oryantalist söylemde egemen olan kadın-erkek ilişkileri ekseninde belirginleşen kanaat ve imajların kamusal ve özel varlığın tehdidi bağlamında araçsallaştırıldığına işaret etmektedir³. Yine, Almanya'da oluşan Türk imajı ile ilgili tarihsel gelişmeyi ele alan Onur Bilge Kula'nın tespitleri de benzeri öğeleri içermektedir⁴. Kula, olumsuzluklarla bezenmiş Türk imajının oluşum nedenlerini, varsayılan *Türk tehdidi* üzerine yapılanan güvensizlik ve bilgi eksikliği ile açıklamaktadır.⁵ Günümüzde de geçmiştekine benzer bu türden bir Türk imajı bu defa Almanya'da yaşayan Türklerin beraberlerinde bu ülkeye getirdikleri varsayılan kültürleri bağlamında pekiştirilmektedir. Bu imajın temel ögesini "*Türk-İslam kültürününün Batının temel değerleriyle bağdaşmadığı*" oluşturmaktadır⁶.

2 Homi K.Bhabha, *The Location of Culture*, London and New York, 2002, s. 151

3 Margret Spohn, *Her Şey Türk İşi. Almanların Türkler Hakkında 500 Yıllık Önyargıları*, Çev. Leyla Serdaroğlu, İstanbul, 1996, s. 25-53.

4 Onur Bilge Kula, *Alman Kültüründe Türk İmgesi Cilt I*, Ankara, 1992, s. 23-28.

5 Onur Bilge Kula, *Alman Kültüründe Türk İmgesi Cilt II*, Ankara, 1993 ve *Cilt III*, Ankara, 1997, s.19-283.

6 Necla Kelek, *Die fremde Braut. Ein Bericht aus dem Inneren des türkischen Lebens in Deutschland*, Köln, 2005, s.259-267 ve a.g.y., *Die verlorenen Söhne. Plädoyer für die Befreiung des türkisch-muslimischen Mannes*, Köln, 2006, s.25-36. Almanya'daki Türk toplumunun içinde yaşadığı topluma uyumunda en büyük engelin *Türk ve Müslüman olması* şeklinde sunulan görüş, bu ülkede Türkler'i ilgilendiren tartışmalarda egemen olan *kültür ırkçılığının* temel söylemine dayanan ve bilimsel objektiflikten uzak görüşler ileri sürenlerce ortaya atılmış olup, bu türden yüzeysel nitelikli görüşler Almanya'da son dönemde şaşırtıcı biçimde kabul görmüştür. Söz konusu tutumun, 11 Eylül terör saldırıları ile başlayan ve İslamiyeti terörle özdeşleştiren görüşten de destek aldığı bilinmektedir.

Ortaylı'nın deyimiyle Osmanlı üzerindeki Alman nüfuzunun şekillenip arttığı ve iki devlet arasında İmparator II. Wilhelm'in hükümdarlığında gerçekleşen yakınlaşma dönemi, Almanya'nın *geciken uluslaşma ve sömürgecilik sürecinin bir anlamda Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki hızlı yansımaları* şeklinde tezahür edecek, bu süreç, iki İmparatorluğun Birinci Dünya Savaşı'nda yıkılıp milletlerinin galip devletlerle yapılan ve şartları birbirine benzeyen iki barış anlaşması ile mağdur edilmeleri ile sonuçlanacaktır⁷.

Almanya, Versay Anlaşmasının sonuçlarından dolayı savaş ertesinde kurulan Weimar Cumhuriyeti'ni yaşatamayıp ekonomik güçlükler altında ezilen ve Nasyonal Sosyalizmin parlak vaatlerine inanan halkının geniş destek ve tasviyiyle 1932'den itibaren Nazi İmparatorluğu haline dönüşecek, Türkiye ise hiçbir zaman uygulanmayacak olan Sevri'nin koşullarını geçersiz kılacak Atatürk önderliğinde kazanılan Kurtuluş Savaşı sonunda çağdaş bir Cumhuriyet olacaktır.

Bu görüşler ışığında, Türklerle Almanlar arasında tarihin çeşitli evrelerindeki gelişmelerden etkilenen, bu gelişmeler nedeniyle süreklilik içermeyen, veya başka bir deyişle kırılma noktalarının varlığıyla *dostane* veya *hasmane* olarak nitelendirilmesi mümkün olmayan, hatta böyle bir değerlendirmeye belki ihtiyaç da hissettirmeyen bir ilişkiler manzumesinin varlığından söz etmek doğru olacaktır. Bununla birlikte, söz konusu ilişkiler manzumesinin yakın Türk tarihinin en yaşamsal evresinde, Türk Kurtuluş Savaşı'nda ve Atatürk Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında nasıl geliştiği, bu ilişkilerin bugüne uzanan niteliğinin anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

2. Türk-Alman Yakınlaşmasının Zirve Noktası: Birinci Dünya Savaşında İttifak

Birinci Dünya Savaşı'na Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya safında katılması Almanya'daki Türk imajının daha önceki dönemlere kıyasla çok farklı bir konuma gelmesine yol açmıştır. *Barbar Türk'ten aciz Türk'e, bundan da Boğaz'daki hasta adama* uzanan Türk imajı Birinci Dünya Savaşı öncesinde kurulan ittifakla en azından zahiren değişmiştir. Bu gelişme doğal olarak Almanya'daki basın organlarında da yansımaları bulmuştur⁸. Aşağıdaki satırlar Ber-

7 Bkz. İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İstanbul, 1998. İlber Ortaylı bu özgün eserinde sömürgeci hedefler güden, ancak İngiltere ve Fransa kadar başarılı olamayan Alman İmparatorluğu'nun *hedef* olarak seçtiği Osmanlı İmparatorluğu üzerinde siyasi, ekonomik ve kültürel etkinlik kazanışının tarihi anlatılmıştır. Ayrıca, Kaiser Wilhelm'in Şark Gezisi ile ilgili olarak bkz. Jan Stefan Richter, *Die Orientreise Kaiser Wilhelms II. 1898. Eine Studie zur deutschen Außenpolitik an der Wende zum 20. Jahrhundert*. Hamburg, 1997.

8 Alman basınında o dönemde yer alan yazıların bir kısmı Eriş Ülger tarafından derlenerek bir kitapta toplanmıştır. Dipl.Ing.Architekt Eriş Ülger (Yay.), *Atatürk und die Türkei in der deutschen Presse (1910-1944)*, Hückelhoven, 1992. Söz konusu kitapta yer alan ve bu makalede de kullanılan gazete ve dergi yazılarına, Berlin'deki Devlet Kütüphanesi'ndeki (Staatsbibliothek Berlin Preussischer Kulturbesitz, Zeitschriftenabteilung) orijinaleri esas alınarak yer verilmiştir. (Makaledeki alıntıların metinleri tarafımızdan Türkçe'ye çevrilmiştir. O.CÜ.)

lin'de yayınlanan *Berliner Tageblatt* gazetesinin 31 Ekim 1914 tarihli nüshasında yer almıştır⁹:

"Berlin'de Türkiye yanlısı gösteriler. Türkiye Büyükelçiliğinin önünde açıklama. Büyükelçinin nutku".

"Türkiye'nin savaşa girdiğine ve Türk deniz kuvvetlerinin ilk zaferlerine dair Büyükelçinin açıklaması geçen akşam Berlin'de Potsdamer Platz'da (Potsdam Meydanı) ve bilahare Büyükelçinin Rauch Caddesindeki sarayı önünde yapılan gösterilerle ifadesini bulan büyük bir coşku yarattı. Akşam saatlerinde en önde Türk ve Alman bayraklarının dalgalandığı çok sayıda otomobil Potsdam Meydanı'nda toplandı. Bir anda büyük bir kalabalık arabaların çevresinde biraraya geldi."

Haberde devamla gösteri boyunca konuşmalar yapıldığı ve büyük bir kalabalığın Türkiye Büyükelçisinin konutuna geldiği ve burada da Büyükelçi Mahmut Muhtar Paşa'nun balkona çıkarak müşterek zafere inancını bildiren bir konuşma yaptığı yer almaktadır.

*Yükselen Hilal*¹⁰ kitabının da yazarı olan Dr.Ernst Jackh *Das Grössere Deutschland* adlı derginin 7 Kasım 1914 tarihli sayısında *Türk Müttefik* başlıklı yazısını şu cümlelerle sona erdirmektedir:

"İşte Büyük Friedrich'in arzu etmiş olduğu, Moltke'nin yolunu açtığı, Friedrich Liszt'in farkına vardığı ve Kaiser Wilhelm'in Filistin gezisi ile başlattığı gerçekleşmekte: savaşta da kendisini ispat eden Türk-Alman ittifakı. Almanya'nın savaşı aynı zamanda Türkiye'nin savaşıdır: Bu savaş, Almanya'nın, Avusturya'nın ve Türkiye'nin devlet olarak var olup olmama savaşlarıdır"¹¹.

Savaş yıllarında Alman kamuoyuna Türkiye'nin yansıtılış biçiminde yukarıda verilen çizginin korunduğu o yıllardaki Alman basın organlarının incelenmesinden anlaşılmaktadır. Türkiye, üzerinde otoritesinin olduğu farz edilen 300 milyonluk İslam dünyasını da asıl düşman İngiltere'ye karşı mobilize etmeye muktedir bir müttefik olarak görülmekte, iki ülke arasındaki ilişkinin asimetrik yapısına pek değinilmemektedir. Bu arada, aşağıda *Berliner Tageblatt*'ın 21 Mayıs 1916 tarihli sayısından alınan satırlar aslında Türkiye'nin konumunun belirlenmesinde bugün bile devam eden bazı kafa karışıklıklarının o iki devletin birbirine en yakın olduğu dönemde bile var olduğunun kanıtıdır:

"Asya'nın Tatlı Suları"

"... Bugün pek çok Alman Asya'nın sularına susamış durumdadır. Doğuya giden köprü bizim için Türkiye'dir. Türkiye ile olan ilgimize rağmen onun bir doğu ülkesi olduğunu ve batıya ait olmadığını unutmamalıyız. Fakat aynı zamanda onun sadece

9 Berliner Tageblatt, Nr. 554, 31.10.1914, s. 1.

10 Dr.Ernst Jackh, *Yükselen Hilal. Bir Milletin Yeniden Doğuşu. Türkiye'nin Dünü, Bugünü, Yarını*, Çev. Perihan Kuturman, İstanbul, 1999.

11 Das Grössere Deutschland, Nr.31, 7.11.1914, s. 22.

Asya'nın bir parçası olmayıp kendisine ait kimliğinin doğu ile batının bir karışımından oluştuğu gerçeği de daha az önemli değildir"¹².

Yazıda devamla şu görüşlere yer verilmektedir:

*"... Doğu ekonomisinin Avrupalılaştırılması sanki Türkiye'nin bulunduğu alt dereceden bir üst basamağa çıkarılması ile mümkün olabileceği şeklinde anlaşılmaktadır. Doğu politikasının temel ilkesi doğunun daha ziyade doğu olarak kalmak istediği ve kalması zaruretidir. Böylece sağlığını muhafaza edebilir veya kazanabilir ve Avrupa'dan sadece tabiatına uygun olanı almalıdır. Doğunun ekonomisi Avrupalılaştırılmaz; ancak bugüne kadar olduğu gibi engellenebilir veya geliştirilebilir"*¹³.

Aynı yazıda şu görüşler de yer almaktadır:

*"...Doğu ile Batı'nın ilişkilerinde genel olarak geçerli olan herşeyi Almanya'nın Türkiye ile olan ilişkilerine uyarlamak mümkün değildir. Türkiye bize asıl Asya'dan daha yakındır. Bünyesinde bugün doğu ile batıyı o denli kendine özgü biçimde barındırmaktadır ki, Türkiye'yi anlamak bence bizim için çok güçtür. Dünyadaki hiçbir ülke son on yıllarda bu kadar büyük sürprizler yaparak kendisi hakkındaki olumsuz veya yüceltici tahminleri bu denli boşa çıkarmamıştır"*¹⁴.

Bu örneklerden kanımca anlaşılan şudur: Almanya'da Birinci Dünya Savaşı yıllarında savaş ittifakı nedeniyle ortaya çıkan sempati aslında kamuoyunun Türkiye hakkındaki yüzyıllar boyunca kolektif bilincine yerleşen imajların tümüyle ortadan kalkmamakla birlikte belli bir kırılmaya yol açtığını göstermektedir.

Bu olumlu yönü ağır basan imaj değişikliğinin Mustafa Kemal Paşa'nın 1917 yılında Velihaht Vahdettin ile Almanya'ya yaptığı gezi sırasında bizzat Kaiser Wilhelm tarafından Bad Kreuznach'daki Alman Genel Karargahında *Anafartalar Kahramanı* olarak tanınıp kendisine iltifat edilmesinde de kendini belli ettiğini görmekteyiz¹⁵. Atatürk'ün Almanya'da ilk tanınması Çanakkale'deki büyük başarısı ile olmuş ve Kurtuluş Savaşı ile ilgili yapılan tüm Almanca yayınlarda onun Çanakkale'deki kahramanlığına değinilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye ile Almanya arasındaki ilişkilerin arka planında yer alan ve gecikmeyle de olsa olumlu nitelik taşıyan gelişmelerden bir diğeri ise kapitülasyonlar konusudur. Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük savaşa giriş nedenlerinden biri olarak açıkladığı kapitülasyonlardan kurtulma arzusu ve yerine ikili antlaşmaların ikame edilmesi isteği müttefik Almanya'ya 1914 yılından itibaren iletilmiş, ancak bu konuda Almanya'nın çok istekli davranmadığı da görülmüştür. 26 Ağustos ve 8 Eylül 1914 tarihli iki İrade-i Seniye

12 Berliner Tageblatt, Nr.259, 21.5.1916, s. 4-5.

13 a.g.y.

14 a.g.y.

15 Mehmet Önder, *Atatürk'ün Almanya ve Avusturya Gezileri (15 Aralık 1917-3 Ağustos 1918)* Türkiye İş Bankası Kültür Yay. 2. Bs. Ankara, 1995, s. 26.

ile tek taraflı olarak kaldırılan kapitülasyonların neden olduğu boşluk anlaşılan Almanya'nın çok hoşuna gitmemiştir. *Deutsche Tageszeitung*'un 20 Ekim 1917 tarihli sayısında, Sadrazam Talat Paşa'nın savaşa girişimiz bu amaçladır görüşünün açıkça dile getirildiği ve nihayet 1917 yılının başında (11 Ocak) iki devlet arasında imzalanabilen ve ancak 10 Nisan 1918 tarihinde onay belgelerinin teatisi ile yürürlüğe giren Türk-Alman Antlaşması ile kapitülasyonlar yerine karşılıklılık ilkesinin yer aldığı, böylece iki bağımsız devlet arasında olması gereken ilişkilerin tesis edilebildiği ve sonuç alınana kadar uzun yıllar müzakere edildiği görülmektedir¹⁶. Sonunda savaşın neredeyse bitmekte olduğu dönemde Almanya kapitülasyonların kalkmasına kerhen rıza göstermiştir. Bu tutumuyla Alman İmparatorluğu'nun başlangıçtan beri Türkiye'ye karşı yaklaşımında daha ayrıntılı incelemelerin konusu olması gereken ciddi tereddütler ve esasen bir müttefike yakışmayan hasmane yaklaşımlar içinde olduğu anlaşılmaktadır.

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi ve daha sonra Almanya ile İtilaf Devletleri ile arasındaki Versailles ve St.Germain Antlaşmaları ile Almanya ile Avusturya'nın Türkiye'deki çıkarları ve varlıkları ile aktettikleri antlaşmalar tamamen yok farz edilmiştir. Böylece, Birinci Dünya Savaşı'nun yenik müttefikleri hukuki ilişkiler açısından bir boşluk dönemine girmiş bulunmaktadırlar. *Ausländische Blätter für Industrie und Handel* adlı yayın organı 15 Şubat 1920 tarihinde bu durumu etraflı biçimde değerlendirmekte ve geçersiz kılınan Türk-Alman Antlaşmaları'nun yerine kaldırılmış bulunan kapitülasyonların ikame edilemeyecek olmasını neredeyse hayıflanarak dile getirmektedir¹⁷. Bu tavır, yukarıda da değinildiği üzere, Almanya'nın Türkiye'ye *Bati'dan bakışı* olarak değerlendirilmektedir. Başka bir ifadeyle, yenik Almanya'da bazı görüşlerin bu ülkenin Osmanlı İmparatorluğu'nun eski müttefiki olmaktan soyutlanarak eski konumuna dönmesi yandaşı olduğu anlaşılmaktadır.

3. Türk Kurtuluş Savaşı ve Yeni Türkiye'ye Bakış

Alman kamuoyundaki Türk imajının bir sonraki kırılma noktası Kurtuluş Savaşıdır. İnönü Savaşları ve daha sonraki Sakarya Zaferi, Büyük Savaş ertesinde iç siyasal kargaşalarla boğuşan Almanya'da ilgi ve sempati uyandırmıştır. Dünya Savaşı'nın galibi İtilaf Devletleri'nin Türkiye'yi parçalamaya girişmeleri eski silah arkadaşı Almanya'daki Türkiye sempatisinin canlanmasına yol açmıştır. 12 Şubat 1921 tarihli *Hamburger Nachrichten* gazetesi, içindeki bazı maddi hatalara rağmen – Mustafa Kemal Paşa'yı Talat Paşa ile karıştırmıştır – Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki Anadolu Türklüğünün şimdiden "kararlı bir önderin komuta ettiği erkekçe milli bir hareketin İtilaf haydut ve sahtekârlarına karşı nasıl kahramanca başarılar kazandığını ve bunun bizim için de bir örnek teşkil

16 *Deutsche Tageszeitung*, Nr.536 , 20.10.1917, s. 3-8.

17 *Ausländische Blätter für Industrie und Handel*. Nr.5, 15.2.1920, s. 4.

ettiğini" yazmıştır¹⁸. Aynı doğrultuda bir başka yazı da 28/29 Mayıs 1921 tarihinde *Münchener Neueste Nachrichten* gazetesinde¹⁹ ve 28 Temmuz 1921 tarihinde Berlin'de yayınlanan Sosyal Demokrat Parti'nin yayın organı *Vorwärts Gazetesi*'nde²⁰ yer almıştır. Almanya'da Kurtuluş Savaşımız sırasında yayınlanan haber ve yorumlarda ortak çizgi Mustafa Kemal Paşa'nın zaten bilinen kahramanlığı, Türk Ordusunun tüm olanaksızlıklarına karşın büyük bir fedakarlık ve kahramanlık örneği verdiği ve Türkiye'de yeni bir oluşumun temellerinin atıldığıdır. Bu yorumlarda Türkiye'nin doğuda mı yoksa batıda mı yer aldığı gibi ideolojik yükü olan tartışmalara da fazla yer verilmemiştir. Türk'ün ateşle imtihanından zaferle çıkması Almanya'da da gözleri kamaştırmıştır demek herhalde yanlış olmayacaktır.

Lozan Antlaşmasını müteakip Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve aynı dönemde Almanya'da Weimar Cumhuriyeti'nin oluşmuş bulunması, iki ülke arasında ikili ilişkilerin yeniden başlatılması için esas teşkil etmiştir. Bununla birlikte Alman hükümetinin Türkiye Cumhuriyeti ile ikili ilişkilere girmek için Lozan'ın sonuçlanmasını beklediği de gözden kaçırılmamalıdır. Bu dönemde ilişkilerin yakın olamamasının sebebinin iki ülkenin de yenileri tarafından yıkılan eski rejimlerinin dostluğu, Almanya'nun ciddi bir uluslararası tecritle karşılaşması ve her iki ülkenin de farklı iç ve dış sorunlarla boğuşmakta olması gelmektedir.

Türkiye, Almanya ile ilişki kurmak amacıyla 1923 yılında ilk girişimlerini yapmış, ancak bu girişimlerinden bir sonuç alamamıştır. Almanya'nun Türkiye ile diplomatik ilişki kurmak için Lozan'ın sonuçlanmasını beklediği anlaşılmaktadır. Cumhuriyetimizin kurulması ve Ankara'nın başkent olması ile de büyükelçiliklerin Ankara'ya taşınması konusunda *Berliner Tageblatt* gazetesi 5 Mart 1924 tarihinde *Alman-Türk Antlaşması* başlığıyla ve Maximilian Müller-Jabusch imzasıyla yayınladığı bir yorumda Türkiye ile Almanya arasında diplomatik ilişkilerin yeniden başlatıldığını ve yeni Türkiye'nin artık eski savaş müttefiki Osmanlı İmparatorluğu'ndan farklı bir konumda ele alınması gerektiğini belirtmektedir²¹. Bu yorumda olduğu gibi 5 Mart 1924 tarihli *Hamburgischer Correspondent* gazetesinde *Deutschland und die Türkei* (Almanya ve Türkiye) başlığıyla yayınlanan bir başka yorumda da iki ülke arasındaki ilişkilerin artık daha az *duygusal* bir düzleme taşınmasının uygun olacağı ifade edilmekte ve Osmanlı yönetiminin tutumu ile yeni Türkiye'nin birbirine karıştırılmaması gerektiği şu sözlerle belirtilmektedir:

18 Hamburger Nachrichten, 12.2.1921, Nr.71, s. 8.

19 Münchener Neueste Nachrichten, 28/29.5.1921, Nr.222, s. 1

20 Vorwärts, 28.7.1921, Nr.351, s. 5.

21 Berliner Tageblatt, Nr.111, 5.3.1924, s. 6.

"Bugün Ankara muzafferdir ve Ankara'daki Cumhuriyette kadere baş eğici eski yumuşak tutum yerini güç ve iktidar için Kemalist iradeye bırakmıştır" ²².

Türkiye ile Almanya arasında 8 Mayıs 1924 tarihinde Rudolf Nadolny'nin güven mektubunun takdimi ile elçilik düzeyinde diplomatik ilişki teessüs etmiş, Büyükelçi Kemaleddin Sami Paşa'nın 8 Ekim 1924 tarihinde Berlin'de ve Rudolf Nadolny'nin bu defa Büyükelçi unvanı ile 30 Mart 1925'de Ankara'da güven mektuplarını vermeleri ile büyükelçilik düzeyinde diplomatik ilişkiler kurulmuştur²³.

Almanya, Türkiye'ye bu dönemde eşit bir müttefik tutumu ile gerek uluslararası ilişkilerde gerekse de ikili ekonomik ilişkilerde müzaheret göstermiş, örneğin Milletler Cemiyeti'ne üyeliğimiz için çaba sarf etmiştir²⁴. Büyükelçiliğin Ankara'ya taşınmasında gösterilen tutum da Türk hükümeti tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.²⁵ Weimar Cumhuriyeti döneminde Türkiye'ye teknik uzman yardımı yapılmış ve yeni Türkiye'nin kalkınma çabasına Almanya tarafından destek verilmiştir²⁶. Almanya'da bu yıllarda oluşan Türkiye ve Atatürk imaju olumlu ve yapıcıdır.

Atatürk'e duyulan hayranlık O'nun ve eseri hakkında yazılan çok sayıdaki kitapta da ifadesini bulmuştur. Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti hakkında örnek niteliğindeki Almanca eserlerin bazılarında aşağıda sunulan alıntılarda bu düşünceleri onaylayan görüşler sergilenmiştir. Bu eserler, genellikle Türkiye'nin Atatürk'ün yönetiminde nereden nereye geldiğini tarihi perspektif içinde irdelemekte ve yorumlamaktadır. Bunların bazılarının Almanya'da yirmili ve otuzlu yıllarda yükselmekte olan nasyonal sosyalist ideolojiden etkilenen yazarlar tarafından kaleme alındığı, ancak eserlerin ideolojik bir yorumdan çok deskriptif bir anlayışla yazıldığı görülmektedir. Hiç kuşkusuz, bilhassa Hitler'in iktidara geldiği dönemde (1932) bu ideolojinin neredeyse tüm Alman kamuoyunu etkileyecek şekilde egemen olduğu bir gerçektir. Bununla birlikte, incelenen eserlerin içeriği ile Nazi rejiminden Türkiye'ye kaçan ve ülkemizin kalkınmasına önemli katkılarda bulunan çoğunluğu Musevi asıllı bilim ve sanat adamlarının anılarında yazdıkları neredeyse birebir örtüşmektedir. Esasen bu saygın bilim ve sanat insanlarının Nazi rejiminden kaçarak tercihen Atatürk Türkiye'si'ne gelmelerinin, Türkiye'nin o yıllarda Almanya'da ve dünyada gördüğü yüksek itibarın güzel bir göstergesi olarak değerlendirilmesi yanlış olmayacaktır.

22 Hamburgischer Correspondent, Nr.110, 5.3.1924, s. 7.

23 Dr.Cemil Koçak, *Türk Alman İlişkileri (1923-1939) İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Siyasal, Kültürel, Askeri ve Ekonomik İlişkiler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay. XVI.Dizi-S. 66, Ankara, 1991, s. 15.

24 a.g.e., s. 19.

25 a.g.e., s. 13.

26 a.g.e., s. 38.

Bu görüşlere ilk örnek olarak, 1935 yılında Viyana ve Leipzig’de faaliyet gösteren Adolf Holzhausens Nachfolger Yayınevi tarafından Viyanada yayınlanan Norbert von Bischoff’un *Ankara – Türkiye’deki Yeni Oluşumun Bir Değerlendirmesi* adlı kitabının “Türkiye’nin İnşası” bölümünde yazar Türk devriminin meşruiyetini şu sözlerle anlatmaktadır:

“Türk devrimi kendine özgü ve büyük özellik taşıyan bir devrimdir. Bastil’e saldırma ve Fransız devriminde olduğu gibi dehşet günleri, barikatlarda çatışma, Rus devrimindeki gibi iç savaş tanımaz; faşist ve nasyonal sosyalist devrimin yaptığı gibi iktidara gelmeden yıllarca çok sert yasadışı mücadele yapmak zorunda kalmamıştır. Yapısına baktığımızda, otoriter, disiplinli, hatta neredeyse yasal bir devrimdir. Dar anlamıyla uzun sürmesine rağmen tek bir formel devrimci hareketi olmuştur: Geçerli devlet hukuku çerçevesinden ayrılarak yapılan Nisan 1920’deki seçimler. Bu aksiyona da derhal hukuki karakter kazandırılmak istenmiş ve 29 Nisan’da alınan bir kararla Devletin yabancı devletlerin işgali nedeniyle fonksiyonunu yerine getirememesi gerekçesine bağlanmıştır. Bu olağanüstü yasal durumdan da bilahare tamamen yasal bir şekilde yeni Türk Devletinin hukuki altyapısı oluşmuştur.” 27

Bischoff, Türk Devrimini değerlendirirken ayrıca Atatürk’ün teorik-ideolojik bir altyapıdan çok pragmatik ve donmamış bir düşünsel noktadan hareket ettiğini ve bu suretle yoktan var edilen bir eserin elle tutulur gerçekliğe dönüştüğünü vurgulamaktadır. Bischoff’a göre, “Gazi, Türk Devrimini şekillendirirken zihninde somutlaştırdığı yontuyu, serbest ve emin bir şekilde bir kaya bloğundan o taşın özelliklerine de dikkat ederek oyup meydana çıkaran, mevcudu aynı şekilde özgülleştiren ve bunu yaparken de başkalarının araçlarına ihtiyaç duymayan bir heykeltıraş” gibidir²⁸.

Bir başka eserde, Dr.Stephan Ronart’ın 1936 yılında Amsterdam’da Verlag de Steenuil tarafından yayınlanan *Bugünkü Türkiye* adlı kitabında da yeni Türkiye’nin *mazlum milletler için önemi* aşağıdaki satırlarda anlatılmaktadır:

“Türk halkı doğuda ulusunu egemenliğini devlet kurucu, devleti koruyucu, devletteki her hareketi düzenleyici olarak içerde ve dışarıya karşı kararlılıkla ve geri döndürülemez biçimde temel ilke alan ilk halktır. Türk halkı bunu savaşmak gerekiyorsa savaşla, müzakere ederek, mümkün olduğunda dostluklar ve ittifaklarla, fakat daima çelik bir iradeyle çizilmiş çizgisine sadık kalarak gerçekleştirmiştir” 29.

Ronart bu ilkenin korunması için emperyalist güçlerle ona hizmet eden çeşitli milliyetçiliklerin büyük çabalarına rağmen Türk halkının iradesinin galip geldiğini vurgularken *“Türk halkı Sakarya kıyılarında oluşturduğu ulusun egemenliği*

27 Norbert von Bischoff, *Ankara. Eine Deutung des neuen Werdens in der Türkei*, Adolf Holzhausens Nachfolger. Wien-Leipzig, 1935, s. 149-150.

28 a.g.e., s. 151.

29 Dr.Stephan Ronart, *Die Türkei von Heute*. 75 Abbildungen und 5 Kartenskizzen, Edition Pays et Peoples Verlag de Steenuil, Amsterdam, 1936, s. 255.

düşüncesini Türkiye Cumhuriyeti'nin yıkılmaz ilkesi yapmıştır" demektedir³⁰. Ronart'a göre bu ilke, Sakarya'da kalmayıp nerede mazlum bir ulus varsa, nerede emperyalizmin boyunduruğunda bir millet varsa, onlara da örnek olmakta ve ulusun egemenliği düşüncesi, Ronart'a göre *Kemalizm*, dünyayı değiştirmektedir³¹. Yazar, Türk halkının bu başarıya ulaşmasındaki temel etkenin Türk tarihinde aranması gereken erdemlerden kaynaklandığını ve bu erdemlerin günümüzdeki şeklini tarif etmekte, "*Türklerin tarihlerinden gelen birleşme, birleştirme ve biraraya toplama gücünün yeni ve çağdaş biçiminin bugünkü Türkiye'deki Kemalizm olduğunu*" ifade etmektedir³².

August Ritter von Kral *Kemal Atatürk'ün Ülkesi* başlığıyla 1937'de Viyana'da yayınlanan eserinde Atatürk Türkiye'si'nin dış politikasını değerlendirmiştir³³. Kral, yeni Türkiye'nin dış politikasının akıl ve uzak görüş temeline dayandığını, özellikle ülkeye yeni dostlar kazandırmak, yönelen tehlikeleri bertaraf etmek ve mecutiyetinin güvenliğini bilhassa yakın komşuları ile karşılıklı güvene dayanan ilişkiler kurmak suretiyle güvence altına almak ve kazanılan mevzileri korumak için uluslararası hukukun araçlarına başvurmak olarak değerlendirmesini yapmaktadır³⁴. Yazar devamla Türkiye'nin bu konumunu Atatürk'ten sonra koruyamayacağı görüşünü ileri süren *kuşkuculara* yanıt vermektedir:

*"Kuşkucular Atatürk ve arkadaşlarının yıllarca büyük mücadele ve çabayla gerçekleştirdiklerini sadece kendi zamanları için ve kişisel başarıları adına yapmadıklarını, aksine bunların tüm ciddiyetiyle çok iyi düşünülmüş ve kalıcı nitelikte bir özellik arzettiğini görmezden gelmektedirler. Bugüne kadar erişilenlere kısaca bir bakıldığında, oluşanların temelinde büyüklemeden Türk halkının kendi sınırları içinde özgürce yaşamak istediği ve başka ulusların meşru haklarına el değdirmekten milletler ailesinin eşit haklara sahip özgür bir üyesi olarak huzurlu biçimde mecutiyetini sürdürmekten başka bir arzusunun olmadığı görülecektir"*³⁵.

August Ritter von Kral, Avrupa milletlerinin Türkiye'nin bu başarılarıyla gurur duymasını ve batı uygarlığının bu yeni üyesinin kendisine katılmasından dolayı sevinç duyması gerektiği görüşünü dile getirmektedir³⁶.

Almanya'daki kamuoyunu Türkiye hakkında yönlendirenler arasında en önemli isimlerden biri, otuzlu yıllardan önce de Türkiye ile ilgili yayınları

30 a.g.e., s. 255.

31 a.g.e., a.y.

32 a.g.e., s. 263.

33 August Ritter von Kral, *Das Land Kâmal Atatürks. Der Werdegang der modernen Türkei*, Wilhelm Braumüller Universitäts-Verlagsbuchhandlung, Wien-Leipzig, 1937, Von Kral *Kemal* yerine *Kâmal* yazılışını tercih etmiştir. Ronart'ın eserinde ve aşağıda alıntı yapılan Melzig'in kitaplarında da aynı yazılış mevcuttur.

34 a.g.e., s. 326.

35 a.g.e., s. 327-328.

36 a.g.e., s. 329.

bulunan Herbert Melzig'dir. Melzig'in, *Kemâl Atatürk-Türkiye'nin Çöküşü ve Yükselişi* adlı 293 sayfalık eseri 1937 yılında Frankfurt am Main'de yayınlanmıştır³⁷. Kitapta geniş bir tarihi perspektifle Birinci Dünya Savaşına girişimizden Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna ve Türk inkılablarına kadarki süreçle yeni Türkiye'nin Atatürk'ün önderliğinde çok kısa süre içinde büyük aşamalar kaydettiği coşkulu ve samimi bir dille aktarılmıştır. Melzig'in bazı görüşleri şöyledir:

"(Mustafa Kemal) yeni bir Türk kültürünün temellerini attı. Bunu yaparken de batılaşmaya karşı Türkleşme ile bir karşı ağırlık koymaktan çok Türk ruhunun batıdan gerçekçi biçimde alınan şekil ve muhtevalarla bir sentezde birleştirilmesini gözeterek ve bilincinde olduğu güçle geleceği biçimlendirmeye çalışmıştır, yoksa günün koşullarına bir köle gibi teslim olarak değil" ³⁸.

"... Mustafa Kemal Avrupa biliminin yöntemlerini büyük bir titizlikle kullanmak suretiyle Türk tarihinin ana hatlarını Avrupa tarihiyle çelişme pahasına gerçeğe uya- cak şekilde ortaya çıkarmıştır. Başarısının zirvesinde mücadelesinin asıl amacını unutup kurtuluş savaşını ulusal sınırların dışına taşımaması aklın mı yoksa bir hesabın mı eseridir? Bu hiç kuşkusuz halkını kurtardıktan sonra yakın çevresine sadece moral açıdan güç saçıyan devlet adamının kendi kendini sınırlamasıdır. Türkiye Cumhuriyeti kendi sınırlarını korumak ve halkının bu sınırlar içerisinde gelişmesini sağlamaktan başka her hangi bir iktidar hedefi gütmemektedir. Mustafa Kemal tarihten ders almış olan çok az sayıdaki devlet adamlarındandır. Kavgası ve mücadelesi sadece halkı içindir" ³⁹.

"... Kemal Atatürk ile binlerce yıllık aradan sonra bir kahramanlık ruhu ortaya çıkararak esir edilmiş bir dünya coğrafyasının halklarına özgürlük ışığı verilmiştir. O'nun varlığı Nil kıyılarından eski Çin ırmaklarının kıyılarına kadar bir efsane haline gelmiştir. Fakat O, sadece kendi halkının arasındadır. Dünya, kocamışlığının bilgeliliğinde ve ebedi gençliğinin durmak bilmez deviniminde sergilenen bu oyunu, büyük bir insanın halkına ve insanlığa olan sevgisinin sahnelenmesini, hayranlıkla izlemektedir" ⁴⁰.

Yukarıda sunulan, bu çok kısa ve sınırlı örneklerle bile Cumhuriyet'in ve Türk inkılabının Mustafa Kemal Atatürk'ün yaşadığı yıllarda Alman kamuoyunda kanaat önderi niteliği taşıyanlarca nasıl değerlendirildiğini açık biçimde anlatmanın mümkün olduğu düşünülmektedir.

Cumhuriyetin kuruluşundan Atatürk'ün ebediyete intikaline kadar olan döneme ait Almanya'daki Türkiye ve Atatürk imajına ilişkin son olarak şunları söylemek mümkündür. Weimar Cumhuriyeti döneminde (1920-1932) Türk-Alman ilişkilerinin henüz çok taze olan *silah arkadaşlığının* arısından etkilendi-

37 Herbert Melzig, *Kemal Atatürk. Untergang und Aufstieg der Türkei*, Societäts-Verlag, Frankfurt a.M. 1937.

38 a.g.e., s. 278-279.

39 a.g.e., s. 287-288.

40 a.g.e., s. 293.

ği, ancak artık ilgi alanından çıkmış bulunan bir unsur olduğundan Almanya'da Türkiye ile ilgili meselelerin fazla dikkat uyandırmadığı görülmektedir. Birinci Dünya Savaşına müttefik olarak giren iki devletin bu savaşın sonunda biraz da mağlubiyet psikolojisi ile birbirlerinden çok iyi duygularla ayrıldıklarını İstanbul basını ve Milli Mücadelenin merkezi Ankara'daki basının etkisi altındaki Türk kamuoyu ya önemsememiş, ya da hiç öğrenmemiştir. Türkler Almanya'yı Birinci Dünya Savaşındaki müttefik olarak hatırlamış ve topraklarına göz diken diğer Avrupa milletleri ile aynı kefeye koymamaya dikkat etmişlerdir. Hiç kuşkusuz altıyüz yıldan fazla yaşayan ve tarihin en büyük imparatorluklarından biri olan Osmanlı Devletinin Almanya ile ittifakı nedeniyle yıkıldığını düşünen ve bu nedenle Almanya'ya çok olumlu gözle bakmayanların varlığını yadsımak mümkün değildir. Ancak, İtilaf Devletlerinin Yunanistan'ı Türkiye'ye saldırtmaları ve Türklüğü yok etme amacını saklamadan hayata geçirmeye kalkışmaları hiç değilse *omuz omuz çarpıştığımız Almanların* olumsuz duygularla hatırlanmasına engel olmuştur.

Almanya'da *silah arkadaşlığı* söylemi, Türkiye ile yakın ilişkileri bizzat yaşayan neslin hayatta olduğu sürece canlılığını korumuştur. Bu canlılığa örnek teşkil eden ve emekli bir asker olarak *Türk muhibbi* sıfatını kazanan Alman General von Schlee (Schlee Paşa), Birinci Dünya Savaşında Türk Karargahında görev yapmış ve daha sonra *Asya Muharıpleri Cemiyeti* (Bund der Asienkämpfer) üyesi olarak Berlin'de çıkan *Orient-Rundschau* dergisinde yayınlanan, daha önce Berlin Türk Kulübünde verdiği ve Türkiye'ye 1933 Mayıs ayında yaptığı geziyi anlattığı konferansının metninde Mustafa Kemal Türkiye için şu ifadeleri kullanmıştır⁴¹:

"Yeni Türkiye'de Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa dünya tarihinin çarkını yeni ve doğa kanunlarına çizilmiş bir yola sokmuştur. Özgür, bağımsız, saf ulus temeli üzerine kurulmuş, güçlü bir orduya dayanan bir devlet olarak Türkiye panislamist düşünceden vazgeçmiş ve yapısını modern Avrupalılık anlamında yeniden düzenlemiştir. Türkiye'de uluslaşma üç nokta ile özetlenebilir: Dilde birlik, iradede birlik, inançta birlik."

Schlee-Paşa'nın bu görüşleri Almanya'da Türkiye ile yakın ilişkileri bizzat yaşamış olan bir neslin olumlu duygular içinde olduklarının küçük bir kanıtı olarak değerlendirilmektedir.

1932 yılında Nazilerin iktidarı ele geçirmesi öncesi Weimar Cumhuriyeti sırasında Türk-Alman ilişkilerinde daha önce yüceltilen *silah arkadaşlığı* fikrinin etkisinin zayıfladığı kanaatini uyandıran bir başka kanıt ise, Berlin'de Ermeni terörist Tehliryan tarafından şehit edilen Talat Paşa'nın katli davasında, dava-daki jürinin Ermeni teröristi sözde *soykırıma* uğramış bir milletin *meşru müdafaa*

41 T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi 420/88 sayılı belge: General Schlee-Pascha. "Meine Studienreise nach der Türkei im Mai 1933". Orient-Rundschau. Nummer 7, Berlin, 1.Juli 1933, XV.Jahrgang.

içinde hareket eden bir mensubu olduğu gerekçesiyle haklı görerek iki günlük bir duruşma sonunda beraat ettirmesidir⁴². Sözde *soykırımın* yapıldığı iddia edilen 1915 yılında Türk ve Alman askeri makamlarının iç içe olmaları ve pek çok konuda ortak sorumluluk içinde olduklarından dolayı esasen gerçeklerin kamuoyunun yanıltıldığı biçimde tahrif edilmesine imkan bulunmamakla birlikte, alınan bu kararlar tahrifatın başarıyla yapıldığı anlaşılmaktadır⁴³. Böyle bir gerekçelendirme, *silah arkadaşlığı ve dostluk* söyleminin işlevini yitirmesiyle sözde Ermeni *soykırımı* bahanesiyle geçmişten gelen ve olumsuz öğeler taşıyan Türk imajının yeniden kabul gördüğünü ortaya çıkarmıştır.

Weimar Cumhuriyeti döneminin sona ermesinden hemen sonra, 21 Aralık 1933 tarihinde Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir mesajda, Alman Hariciye Nazırı von Neurath'ın Büyükelçimiz ile bir konuşmasında "*Talat Paşa'nın kabrini yaptıracağız. Bu suretle gayri hukuki bir rejimin yaptığı fenalığı ıslaha çalışacağız*", dediğini bildirmiştir. Kastedilen *gayri hukuki rejim*, Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Weimar Cumhuriyeti'dir. Büyükelçi mesajında devamla, Türkiye'ye bir ziyaret yapacak olan Alman Dışişleri Bakanı von Ribbentrop'un *Türkler lehinde bazı iyi nümayişler yapmak istediği* görüşünü dile getirmiştir⁴⁴. Bu örnek, Türk-Alman ilişkilerinde geçmişten gelen *silah arkadaşlığı* veya geleneksel dostluk söyleminin gerektiği hallerde dış politikanın bir aracı olarak kullanıldığını kanıtlar niteliktedir.

Bu noktada Atatürk'ün ebediyete intikalinin hemen sonrasında Almanya'daki Türkiye düşüncelerine bakmakta yarar görülmüştür. 11 Kasım 1938 tarihinin Türkiye'si Alman kamuoyuna yansıdığı şekliyle nasıl bir görünüm arz etmektedir? Burada ilk göze çarpan, Atatürk'ten sonra Almanya'dan Türkiye'ye bakışın Nazi politikasından daha fazla etkilenmiş olduğudur. Hitler rejiminin ilk yıllarında ve Atatürk'ün yaşadığı süre içinde Türk İnkılâbına, Türk ulus-devletinin kuruluşuna ve bu arada Türkiye'nin dış dünya ile ilişkilerine saygının öne çıktığı üslubun yerini daha eleştirel bir üslup almaya başlamıştır. Genellikle Atatürk'ün parlak imajının zarar görmemesine özen gösterilen eleştirilerde reel politikanın kendini iyiden iyiye belli ettiği görülmektedir. Bu değişikliğin sebebi, İkinci Dünya Savaşı'nun ilk yıllarından itibaren Türkiye'nin savaşa katılmama amaçlı bir denge politikası gütmesidir. *Atatürk'ün halefleri* bu nedenle sert bir dille eleştirilmekte, Almanya'nun Türkiye'nin daima bir dostu olduğu vurgulanmaktadır:

42 Doğan Akhanlı, *Talat Paşa Davası, Tutanaklar*, İstanbul, 2003.

43 Akhanlı, a.g.e., s.7 ve s.85. Talat Paşa Davası günlük basında geniş biçimde yer almıştır. Günlük gazetelerdeki yorumlarda Almanya'nın Ermeni katilin işlediği suçu hafife alan ve haklı göstermeye çalışan bir üsluba rastlanmıştır. Alman basınının bu üslubu tarafımızdan hazırlanmakta olan ayrı bir makalede ele alınacaktır.

44 T.C. Hariciye Vekaleti V.nci Daire Umum Müdürlüğü 15 Ocak 1934 tarih ve Lef.1 sayılı Yüksek Başvekalete hitaben yazılmış yazı ve ekinde yer alan 21 Aralık 1933 tarih ve 2621-110 sayılı Berlin Büyükelçiliği yazısı. (T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi 420/96 sayılı belge.)

"Almanya, Türkiye'nin her zaman dostu olmuştur. Büyük Friedrich'in Prusya'da en zor zamanlarda Sultanla iyi ilişkiler kurmasıyla başlayan, Atatürk'ün ölümüne kadar süregelen, zirve noktasına Dünya Savaşındaki silah arkadaşlığı ve savaştan sonra da Atatürk'ün kalkınma savaşına verilen destekle ulaşılan bir Alman-Türk dostluk dönemi yaşanmıştır. Dünya Savaşından sonra Berlin ile Ankara arasındaki ilişkiler altı yıl boyunca durmuş olmasına rağmen, Türkiye kısa süre içinde devletinin esaslı bir şekilde yeniden inşasında Almanya'nın kendisine anlayışlı bir dost ve destekleyici olduğunu görmüştür. Almanya ile Türkiye arasında bugüne kadar hiçbir zaman siyasi sorunlar yaşanmamış olduğu için kısa sürede hızla, özellikle ekonomik ve kültürel açıdan çok iyi bir ilişki oluşmuştur. Ne var ki, bu durum Atatürk'ün son derece kısa görüşlü halefleri tarafından az zamanda yok olup gitmiş ve bu da Türkiye'ye sadece ekonomik açıdan olmayan felaketlere sebebiyet vermiştir." ⁴⁵

Bu görüşlerin yeni emperyalist savaşa hazırlanan Nazi Almanyası'nın politikasının bir gereği olarak anlaşılması mümkündür. İkinci Dünya Savaşı öncesi ve süresince ülkesinin kanlı bir savaşa sahne olmasını istemeyen Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri'nin izledikleri esasen Atatürk'ün siyasal çizgisinden farklı olmayan politikaları eleştirilmiş ve *Türk-Alman dostluğunu bozucu* nitelikte görülmüştür. Daha Atatürk hayattayken takibata uğrayan Musevi asıllı Alman bilim ve kültür insanları Atatürk'ün Türkiyesi'ne sığınmışlardır. Türkiye'nin bu tutumunun Alman hükümetince hoş karşılanmadığı kesindir. Yukarıdaki alıntı, muhtemelen propaganda amacıyla kaleme alınmış ve her ne kadar Atatürk'ü *kollayıcı* bir üslupla yazılmışsa da, içtenlikten uzak bir yayın olarak değerlendirilmiştir. Dile getirilen görüşlerin totaliter bir rejimde geniş halk yığınları tarafından kolaylıkla benimsenebildiği ve Hitler ideolojisinin de Almanya'da kendisini iktidara getiren halk tarafından büyük çapta özümsemişi düşünülecek olursa, Almanya'daki Türk imajı o yıllarda bu görüşlerin doğrultusunda gelişmiş olması anlaşılır bir husustur.

4. Cumhuriyet'in İlk Yıllarındaki Türk ve Türkiye İmajı ile Almanya'dan Türklere ve Türkiye'ye Bugünkü Bakış Farklılığı

Kurtuluş Savaşımızda ve Cumhuriyet'in kuruluşundan Atatürk'ü yitirdiğimiz yıla kadar devam eden süreçteki Almanya'daki Türkiye imajı, ortak bir tarihi yanyana yaşamış iki ulusun birlikteliğinin izlerini taşımıştır. Bu dönemde, Almanya'daki kamuoyunu Türkiye'nin askeri başarıları ve yeni devletin oluşumundaki performansı ilgilendirmiştir. Kamuoyunun Türk devriminden etkilenen gazeteci ve yazarların düşüncelerini paylaşmış olduğu düşünülmektedir. Bu tutum, Birinci Dünya Savaşı sonrasında soğuyan ilişkilere rağmen, arada herhangi bir husumet olmaması nedeniyle Nazi iktidarının neden olduğu gerginliklere kadar devam etmiştir., Türkiye'de ise Alman ulusu ve Al-

45 Fritz Rössler, *Welchen Weg geht die Türkei? Das Aufbauwerk Atatürks während seiner fünfzehnjährigen Regierungstätigkeit und die Politik Ankaras nach dem Tode des Schöpfers der neuen Türkei*, Verlag Krueger & Horn . Drenden, 1940, s. 101.

manya için ağırlıklı olarak olumlu düşünceler egemen olmuştur. Ancak, bu konuda güncel ve ampirik analizlere ihtiyaç vardır.

Popüler siyasi kültürün gözlemlenen şekilde gelişmesi, başka bir ifadeyle Almanya'ya ve Alman halkına, onunla tam olarak tanışmadan veya kültürler arasında güçlü bir iletişim olmadan duyulan tek yanlı sempati, Cumhuriyet tarihimizin en önemli olgularından birini teşkil eden Almanya'ya kitlesel Türk işgücü göçünün Türkler arasında geniş rağbet görmesine de yol açan etkenlerden biridir. İşgücü göçünü sadece işçilerimizin Almanya sempatisine bağlamak tabiatıyla mümkün değildir. Türk işçileri yurtlarını terk etme öncesinde *dost* bir ülkeye gittikleri inancını taşımışlar, ne var ki, Almanya'ya geldikten sonra muhtemelen hayallerinde yaşattıkları ülkeden farklı bir yere göç etmiş olduklarını fark etmişlerdir. Geçen zaman içerisinde de yaşadıkları topluma uyum ve *kabul görme* sorunları nedeniyle büyük bölümüyle kendi çevresine kendini bir anlamda *hapseden* bir yaşam tarzına razı olmaya başlamışlardır. Ancak, geçmişte Türk-Alman ilişkilerinin daha olumlu ve iz bırakan örnekleri de mevcuttur. İkinci Dünya Savaşı öncesinde, Türkiye'ye kaçan ve Türk bilim hayatına önemli katkıları olan Alman akademisyen ve sanatçıların, Almanya'dan kaçış nedenleri olan Musevi kimlikleri de Türk kamuoyunda öne çıkarılmamış, bu aydınların öncelikle Alman kimlikleri dikkate alınmıştır. Bu kişilerin Türkiye'deki bilim hayatına katkıları günümüzde de konuşulan bir husus olmaya devam etmektedir. Ayrıca, Almanya'dan ve canlarına kasteden Nazi iktidarının baskısından kurtulmak için Türkiye'ye gelen bilim adamları ve sanatçılar, Atatürk Türkiye'sinin bu tutumunu hayatları sonuna kadar müteşekkik kalarak unutmamışlardır. Türkiye'ye gelerek 1933-1953 yılları arasında İstanbul Üniversitesi'nde görev yapan iktisatçı Fritz Neumark daha sonra kaleme aldığı hatıratında Türkiye yıllarını tafsilatıyla ve şükran duygularının egemen olduğu bir üslupla anlatmıştır⁴⁶. Görüldüğü gibi, iki milletin ortak hatıraları önemli sonuçları olan unsurlar niteliğiyle etkilerini o yıllarda sürdürmeye devam etmektedir.

Günümüze gelindiğinde, Kurtuluş Savaşı yıllarında ve Cumhuriyet kurulduktan sonra Atatürk Türkiye'si'ne Almanya'dan bakışın hemen tümüyle yerini güncel söylemlere uyan ve eleştiri dozu ağırlaşan bir içeriğin bıraktığı görülmektedir. Yukarıda örnekleri sunulan, geçmişte meşruiyeti tartışılmayan ve emperyalist işgale karşı bir başkaldırı olarak nitelenen Kurtuluş Savaşımız ve üniter yapıya sahip ulus-devletimiz, Almanya'da artık *Türk milliyetçiliğinin sözde etnik ayrımcılığa* esas teşkil eden bir yapılanmanın nedeni olarak gösterilebilmektedir⁴⁷. Bu makalenin sınırlı kapsamında irdelenmesi mümkün olma-

46 Fritz Neumark, *Zuflucht am Bosphorus. Deutsche Gelehrte, Politiker und Künstler in der Emigration. 1933-1953*, Frankfurt a.M., 1980.

47 Bu görüşlerin belgelenmesi için Almanya'daki günlük medyada Türkiye'nin meseleleri ile ilgili yorumların üslubuna bakmak yeterlidir. Özellikle, ülkemizde Cumhuriyetimizin varlığına yönelik olarak devam eden terör olgusu, üniter yapımızın sorgulanması bağlamında ele alınmaktadır. Bu görüşleri pekiştiren yazarlardan biri ve önde geleni Udo Steinbach'dır.

yan bu bakış açısı, demokratik renkliliğin giderek arttığı günümüz toplumlarında karşıt görüşlerle birlikte savunulmakta, cazibesi artan *postmodern* söylemler nedeniyle de kabul görebilmektedir.

Türk Kurtuluş Savaşı sırasında ve Atatürk Türkiye'sinin kuruluş yıllarında Alman kamuoyunun Türkiye'nin kazandığı askeri zaferi olduğu kadar uygarlık mücadelesindeki başarılarını da gıpta ile izlediği bir gerçektir. Mustafa Kemal Atatürk'ün kişiliği ve eseri haklı olarak gözleri kamaştırmıştır. Türkiye'ye bu gözle bakanların geçmişte de Türkiye ile ilgili olumlu anıları olduğu ve diğer Avrupalı güçlere nazaran Türkiye hakkında günümüzde de güzel bir anı olarak hatırlanan yaklaşımlar sergiledikleri görülmektedir. O dönemin *dostane* hatıralarının her ne kadar bugün değişen koşullar, çıkarlar ve buna bağlı olarak gelişen imajlarla artık pek anımsanmadığı, hatta *demode* bulunduğu bilinse de, giderek küçülen dünyamızda geleceğe ışık tutabilecekleri düşüncesiyle hatırlanmalarında ve hatırlatılmalarında yarar olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi 420/88 sayılı belge:

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi 420/96 sayılı belge

Ausländische Blätter für Industrie und Handel, Nr.5, 15.2.1920

Berliner Tageblatt, Nr.111, 5.3.1924

Das Grössere Deutschland, Nr.31, 7.11.1914

Deutsche Tageszeitung, Nr.536, 20.10.1917

Hamburgischer Correspondent, Nr.110, 5.3.1924

Hamburger Nachrichten, 12.2.1921, Nr.71

Münchener Neueste Nachrichten, 28/29.5.1921, Nr.222

Vorwärts, 28.7.1921, Nr.351

Kitap ve Makaleler

Akhanlı, Doğan, *Talat Paşa Davası. Tutanaklar*, İstanbul, 2003.

Bhabha, Homi K., *The Location of Culture*, London and New York, 2002.

Bkz. Udo Steinbach, *Die Türkei im 20. Jahrhundert, Schwieriger Partner Europas*, Bergisch-Gladbach, 1996. Ayrıca, 1990'lı yıllarda Almanya'da Türkiye'nin ulusal duyarlıklarının yanında hangi tarzda işlendiğini derinlemesine inceleyen bir yapıt olarak Bkz. Tamer Bacnoğlu, *The Making of the Turkish Bogeyman*, İstanbul, 1998.

Bischoff, Norbert von, Ankara, Eine Deutung des neuen Werdens in der Türkei. Adolf Holzhausens Nachfolger. Wien-Leipzig, 1935.

Jackh, Ernest, *Yükselen Hilâl. Bir Millet'in Yeniden Doğuşu, Türkiye'nin Dünü, Bugünü, Yarını*, Çev. Perihan Kuturman. İstanbul, 1999.

Kelek, Necla, *Die fremde Braut. Ein Bericht aus dem Inneren des türkischen Lebens in Deutschland*, Köln, 2005.

Kula, Onur Bilge, *Alman Kültüründe Türk İmgesi, C. I.*, Ankara, 1992.

Kula, Onur Bilge, *Alman Kültüründe Türk İmgesi, C. II.*, Ankara 1993 ve Cilt III, Ankara, 1997.

Koçak, Cemil, *Türk Alman İlişkileri (1923-1939) İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Siyasal, Kültürel, Askeri ve Ekonomik İlişkiler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay. XVI.Dizi-S.66, Ankara, 1991.

Kral, August Ritter von, *Das Land Kâmal Atatürks. Der Werdegang der modernen Türkei*, Wilhelm Braumüller Universitäts-Verlagsbuchhandlung, Wien-Leipzig, 1937.

Melzig, Herbert, *Kemal Atatürk. Untergang und Aufstieg der Türkei*, Societäts-Verlag, Frankfurt a.M., 1937.

Neumark, Fritz, *Zuflucht am Bosphorus. Deutsche Gelehrte, Politiker und Künstler in der Emigration, 1933-1953*, Frankfurt a.M., 1980.

Ortaylı, İlber, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İstanbul, 1998.

Önder, Mehmet, *Atatürk'ün Almanya ve Avusturya Gezileri (15 Aralık 1917-3 Ağustos 1918)* Türkiye İş Bankası Kültür Yay. 2. Bs. Ankara, 1995.

Ronart, Stephan Ronart, *Die Türkei von Heute. 75 Abbildungen und 5 Kartenskizzen*, Edition Pays et Peuples Verlag de Steenuil, Amsterdam, 1936.

Rössler, Fritz, *Welchen Weg geht die Türkei? Das Aufbauwerk Atatürks während seiner fünfzehnjährigen Regierungstätigkeit und die Politik Ankaras nach dem Tode des Schöpfers der neuen Türkei*, Verlag Krueger & Horn. Drenden, 1940.

Spohn, Margret, *Her Şey Türk İşi. Almanların Türkler Hakkında 500 Yıllık Önyargıları*, Çev. Leyla Serdaroğlu, İstanbul, 1996.

Wild, Stefan, "Türkler, Araplar ve Almanlar, Halklar arasındaki dostlukların oluşumu üzerine düşünceler ve bunların değerlendirilmesi" *Alman Şarkiyat Enstitüsü İstanbul Şubesinin 10. Yılı Münasebetiyle Yapılan Konuşma*, 8 Ekim 1991, (Broşür), İstanbul, 1997.

General Schlee-Pascha. "Meine Studienreise nach der Türkei im Mai 1933". *Orient-Rundschau*. Nummer 7 Berlin, 1 Juli 1933, XV. Jahrgang.